

УДК: 303.42, 303.68

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ В ОПИТУВАННІ (НА ПРИКЛАДІ ПЛОТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ У ДРУЖНІХ СТОСУНКАХ)¹

Марченко Алла Михайлівна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень, факультет соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Сидоров Микола Володимир-Станіславович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень, факультет соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються методичні особливості реалізації експериментального дизайну в опитуванні. Основна увага зосереджена на пізнавальних можливостях використання віньєток у соціологічному дослідженні, особливостях їх відбору, аналізу та інтерпретації отриманих даних. Автори провели пілотне дослідження ролі ідеологічних чинників у дружніх стосунках серед студентів, у якому, зокрема, виявили високу значущість чинника ставлення до Євромайдану, а також зв'язок підтримки Євромайдану респондентом та мови спілкування особи, з якою можуть бути встановлені дружні стосунки.

Ключові слова: експериментальний дизайн в опитуванні, віньєтка, ідеологічні чинники, соціальні установки, дружні стосунки.

В статье рассматриваются методические особенности реализации экспериментального дизайна в опросе. Основное внимание авторов сосредоточено на познавательных возможностях использования виньеток в социологическом исследовании, особенностях их отбора, анализе и интерпретации полученных данных. В статье отражены результаты пилотного исследования роли идеологических факторов в дружеских отношениях среди студентов; в частности, выявлена высокая значимость фактора отношения к Евромайдану, а также связь поддержки Евромайдана респондентом и языка общения человека, с которым когут быть установлены дружеские отношения.

Ключевые слова: экспериментальный дизайн в опросе, виньетка, идеологические факторы, социальные установки, дружеские отношения.

The article covers methodical foundations of survey experiments. It is focused on cognitive potential of vignettes usage, types of vignette sampling, analysis and interpretation of data in a factorial survey. Authors did a pilot study on the role of ideological factors in friendship among students and found out that the factor of attitude to Euromaidan is one of the most significant in contemporary Ukraine, as well as the relationship between the attitude to Euromaidan and a language of communication of a potential friend.

Key words: factorial surveys, vignette, ideological factors, social attitudes, friendship.

Опитувальні методи залишаються потужним інструментом отримання соціологічних даних, попри ряд труднощів, які пов'язані з досяжністю респондентів і відносною негнучкістю інструментарію. Давно існуючі тенденції до збільшення міждисциплінарності та взаємодії існуючих підходів [1, с. 10] торкнулись і методів – зокрема, поєднання їх у так званому експериментальному дизайні в опитуванні. Як вдало відмітила І. Девятко, таким чином вдалось, не відмовляючись від зовнішньої валідності репрезентативного опитування,

© Марченко А. М., 2014

© Сидоров М. В.-С. 2014

¹ Автори статті висловлюють щире подяку проф. Томасу Хінцу (університет Констанц, Німеччина) та проф. Катрін Ауспург (університет Гете у Франкфурті на Майні, Німеччина) за проведення методичного семінару «Експеримент в опитуванні» на факультеті соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка 15-19 вересня 2014 р. Матеріали та обговорення семінару створили передумови для написання даної статті.

додати у дослідження внутрішню валідність рандомізованого експерименту [2, с. 14]. Використання експерименту в опитуванні має кілька різних методичних напрямів (наприклад, так званий конджойнт-аналіз), серед яких найбільш популярним є так зване «факторіальне дослідження» («factorial survey»), або, як його ще називають, «дослідження з використанням віньєток» («vignette survey»). В міжнародному науковому дискурсі вже склалась певна традиція факторіальних досліджень, частина з яких має виражене методичне спрямування [3, с. 515]. Найбільш популярними факторіальні дослідження є у соціології права та соціології сім'ї, у царинах девіантної поведінки та соціального добробуту, а також у вивченні соціальної різноманітності та розшарування [3, с. 508]. Серед останніх робіт окремої уваги заслуговує дослідження К. Гацькової про сприйняття населенням справедливості у розподілі прибутків [4]. Варто відмітити, що факторіальне дослідження орієнтоване на вивчення соціальних установок і соціального сприйняття [5]. Проблемою, на вирішення якої спрямована дана стаття, є суперечність між існуванням у вітчизняній соціологічній традиції методологічного розмежування експерименту і опитування та пов'язаною з нею неможливістю реалізовувати експериментальний дизайн в опитуванні, що значно звужує дослідницький арсенал. Метою ж, відповідно, виступає характеристика методичних особливостей реалізації експериментального дизайну в опитуванні (на прикладі пілотного дослідження ролі ідеологічних чинників у дружніх стосунках).

Отже, методика факторіального дослідження передбачає наявність в опитувальнику одного або кількох специфічних питань, які й називаються «віньєтками». Термін «віньєтка», згідно з Академічним тлумачним словником української мови, означає прикрасу у вигляді невеличкого малюнка на початку або в кінці книжки, в альбомі, тощо [6]. Втім, у даній статті віньєтка є типом запитання в соціологічному опитувальнику. Специфічність віньєток у тому, що вони репрезентують гіпотетичні ситуації (звідси – й деяка декоративність назви), складові яких є змінними – іншими словами, кожна віньєтка є набором унікальних складових, який в подальшому оцінюється респондентами. Приклад віньєтки, який ми використовували у нашому пілотному дослідженні, наведений далі.

Прочитайте опис особи нижче.

Жінка Вашого віку, говоріть, розмовляє головним чином українською мовою. Вона захоплюється музикою та літературою. Вона з Донецького регіону. Вона була байдужою до Євромайдану.

Чи можете ви уявити цю особу своїм новим другом? Позначте свою відповідь на шкалі від -3 до +3, де -3 «Дуже малоймовірно», а +3 - «Дуже ймовірно»

Дуже малоймовірно		Як ймовірно, так і малоймовірно			Дуже ймовірно	
-3	-2	-1	0	1	2	3

У кожній віньєтці наявні так звані виміри («dimensions») та рівні («levels»). У нашому випадку маємо сім вимірів (вони ж ознаки, або змінні, або фактори – дані терміни ми будемо вживати далі як взаємозамінні, однак перевагу надаватимемо саме терміну «вимір» як усталеному в дослідженнях з використанням віньєток): стать, вік, комунікативні якості, мова спілкування, ставлення до Євромайдану, хобі та регіон проживання. У кожному вимірі є чітко визначена кількість рівнів, зокрема:

- 1) два рівні ознаки «Стать» (чоловіча та жіноча);
- 2) три рівні виміру «Вік» (молодшого віку, Вашого віку, старшого віку);
- 3) два рівні «Комунікативних якостей» (говіркий (-а), стриманий (-а));
- 4) три рівні виміру "Мова спілкування" (головним чином українською мовою, головним чином російською мовою, рівною мірою обома мовами);
- 5) три рівні "Ставлення до Євромайдану" (підтримував (-ла) Євромайдан, був (-ла) проти Євромайдану, був (-ла) байдужим (-ою) до Євромайдану);
- 6) чотири рівні ознаки «Хобі» (читання книг і музика, їзда на велосипеді та подорожі, танцювальні клуби та бари, перегляд телебачення та комп'ютерні ігри);
- 7) чотири рівні змінної «Регіон» (Київський регіон, Донецький регіон, Львівський регіон та Крим).

Кожному респонденту може бути запропонована як одна віньєтка, так і їх набір («deck») – важливим є те, щоб у кожній віньєтці була однакова кількість вимірів, але різною – комбінація рівнів. Зазначимо, що вкрай важливою є комплексна характеристика сконструйованої соціальної ситуації, адже у випадку опитування окремо за кожним з цих вимірів з великою ймовірністю буде отриманий соціально бажаний конструкт. Можливість уникнення ефекту соціальної бажаності можемо віднести до першої переваги факторіальних досліджень.

Очевидним є те, що у дослідженні з використанням віньєток дослідники отримують інформацію від кожного з респондентів у різних комбінаціях факторів². Для того, щоб повною мірою оцінити можливий вплив цих факторів на залежну змінну (у нашому випадку – дружні стосунки) за допомогою «звичайних» питань (наприклад, при роботі з дихотомічними шкалами за кожним з вимірів), потрібно задати кожному респондентові $2*3*2*3*3*4*4 = 1728$ різних запитань, що є неможливим і недоцільним. Отож, другою перевагою факторіальних досліджень є їх потенціал оптимізації та економії ресурсів.

Може здатись, що чим більше різних віньєток буде запропоновано кожному респонденту, тим більше інформації ми зберемо і тим більш обґрунтованими будуть результати. Однак, методичні експерименти [7] визначають граничну кількість віньєток для одного респондента у кількості десяти. Відповідно, кількість вимірів у віньєтці не має перевищувати вісім, адже в іншому випадку респондент зіткнеться з надто об'ємними логічними конструкціями. Обмеження стосуються і кількості рівнів, а також їх відносної порівнянності (наприклад, не дуже вдалим є використання віньєтки, в якій одна змінна має два рівні, а інша – десять, адже це зумовить нерівномірність розподілу можливих варіантів змінної у наборі).

У нашому пілотному дослідженні з використанням віньєток, виміри та рівні яких окреслені вище, загальна кількість віньєток становить 1728 – цю множину називають «повним простором віньєток» («vignette universe»). Якщо, наприклад, у кожному анкету додати десять віньєток, то очевидною є необхідність використання, принаймні, 173 різних наборів (для того, щоб кожна віньєтка містилась в опитувальнику принаймні один раз). Очевидною є необхідність вибіркового дослідження, в тому числі й на етапі пілотажу (адже залучення 173 респондентів під час останнього є вкрай неекономним, а ми писали вище про ощадливість факторіальних досліджень). У багатьох дослідженнях перед початком процедури відбору віньєток варто спочатку видалити варіанти, які є логічно несумісними (наприклад, «лікар вищої категорії без освіти», «вагітний чоловік», тощо), однак, у нашому дослідженні всі варіанти виявились логічно сумісними³.

Підходи до відбору віньєток можна умовно поділити на випадкові та систематичні. До випадкових відносять такі:

- Простий випадковий відбір з заміною. Кожен респондент отримує набір випадково відібраних віньєток, при цьому різним респондентам можуть траплятись однакові віньєтки.
- Простий випадковий відбір без заміни. Кожен респондент отримує набір випадково відібраних віньєток, однак цей набір є унікальним, жодна віньєтка не повторюється.
- Стратифікований випадковий відбір. Кожен респондент отримує набір випадково відібраних віньєток, який стратифікується (розшаровується) за однією чи декількома змінними. Наприклад, якщо вимір "Робота" має 10 рівнів, то ця процедура гарантує, що кожен з рівнів буде представлений у різних віньєтках даного набору.
- Кластеризований відбір. Випадковим чином відбирається набір віньєток, після чого кожна віньєтка потрапляє у набір кількох респондентів.

Систематичний відбір здійснюють трьома шляхами:

- Частинний факторіальний відбір («fractional factorial sampling»). Включає систематичний підбір комбінацій рівнів та вимірів, які створюють вибірку, ортогональну стосовно вимірів та симетричну щодо рівнів.
- D-ефективний відбір. Передбачає максимальний баланс ортогональності та рівня за допомогою комп'ютерних алгоритмів. У цьому випадку методом перебору обчислюють специфічний коефіцієнт

$$D - efficiency = 100 \cdot \frac{1}{N_D} |X'X|_p^{\frac{1}{p}},$$

де N_D – обсяг вибірки віньєток, $|X'X|$ – визначник інформаційної матриці розмірності віньєток (кількості рівнів та вимірів), що є пропорційною до варіаційно-коваріаційної матриці самої регресійної лінійної моделі, p – кількість параметрів регресійної моделі (коефіцієнти β). Цей коефіцієнт приймає значення від 0 до 100 і чим він є більшим, тим більш "ефективною" є вибірка.

- Теоретична вибірка. Комбінації вимірів та рівнів обираються з точки зору доцільності та необхідності для конкретного експерименту та поставленої мети.

² Термін «фактор» визначає назву даного виду досліджень – факторіальні, адже основним методом аналізу даних віньєток є регресійний аналіз і побудова пояснювальної моделі, в якій залежною змінною є певна соціальна установка чи соціальне сприйняття (у нашому випадку соціальна установка щодо дружніх відносин), а факторами – всі змінні віньєтки.

³ Варто відокремлювати логічну несумісність поєднання рівнів різних вимірів і їх умовну винятковість або рідкісність. Видалення віньєтки рекомендується здійснювати лише у випадку повної логічної несумісності.

Найбільш оптимальним вважається систематичний підхід за допомогою D-ефективного відбору, але він вимагає додаткових затрат часу та наявності відповідного програмного забезпечення [8; 9]. У нашому пілотажному дослідженні був обраний простий випадковий відбір віньєток без заміни та суцільний відбір респондентів, які були присутні на заняттях в університеті (опитування проводилось у вересні 2014 р.)

Виходячи з оптимальної кількості віньєток у наборі та розміру повного простору, нами було випадковим чином відібрано 170 віньєток для формування 17 наборів по 10 штук та проведено анкетування серед 17 респондентів. Для проведення пілотного дослідження ми обрали студенток і студентів старших курсів навчання, а також аспіранток факультету соціології – у кількості 17 осіб.

Коротко охарактеризуємо програмні засади нашого дослідження. Дослідницькі питання, які стали його рушійною силою, стосуються важливості ідеологічних вимірів серед інших вимірів щодо дружніх установок. Зокрема, чи є важливими ідеологічні питання (ставлення до політичних подій, мова спілкування, регіон проживання) під час вибору особою нових друзів, і якою мірою? Наскільки типовим є включення цих питань у систему установок щодо дружніх стосунків у суспільстві? Для відповіді на ці питання важливим є залучення респондентів з різних соціальних прошарків, вікових зрізів, рівнів освіти та регіонів, тощо.

Дружні стосунки були обрані в якості тематичного фокусу дослідження з кількох причин. По-перше, вони виявляють один з найбільш звичайних вимірів суспільного життя, який, незважаючи на варіацію індивідуального змісту і характеристик дружби, залишається соціальною конструкцією [10]. По-друге, дружба не втрачає своєї важливості в умовах кардинальних змін, іноді за рахунок інших сфер життя, таких, як сім'я чи робота [11]. По-третє, специфіка політичної та ідеологічної ситуації в Україні (зокрема, «інформаційна війна») стимулює роздуми про ефективність впливу публічних медіа та ідеологічних чинників, які в них транслюються, на приватну сферу і на дружбу як своєрідний симбіоз публічного та приватного. Експериментальний дизайн дослідження в даному випадку виступає необхідною методичною опорою, яка може знівелювати ефект «спіралі мовчання» в ідеологічно чутливому середовищі.

Теоретичним підґрунтям дослідження вважаємо теорію обміну (зокрема, у концептуальному осмисленні Річардом Емерсоном) [12, с. 334–338] та теорію раціонального вибору (зокрема, у баченні Пітера Блау) [12, с. 328–334]. Зазначимо, що теорія обміну в руслі даного дослідження передбачає взаємне прийняття та взаємність дружби як соціального феномену. Уолмен більш як півстоліття тому виявив два чинники формування групи взаємного сприйняття: владу та здатність задовольняти потреби [13]. Дружба, відповідно, може розглядатись як надання та отримання допомоги та підтримки [14].

Теорія раціонального вибору у варіанті Пітера Блау цікава нам з тієї точки зору, що основними соціальними зв'язковими в ній виступають норми та цінності. Дружба, відповідно, є осмисленим обранням схожості – саме це впливає з ряду нещодавніх досліджень. Зокрема, схожими можуть бути цінності довіри та справедливості [15], релігійні цінності у випадку загрози соціальної ексклюзії [16] або ж конструювання спільного ворога [17]. Відповідно, базуючись на тих принципах двох теорій, які ми виокремили як основні, а саме: взаємність і схожість, ми створили інструментарій пілотного дослідження ролі ідеологічних чинників у дружніх стосунках.

Основною гіпотезою дослідження стало припущення про те, що ідеологічні чинники відіграють важливу роль у дружніх стосунках. У якості ідеологічних чинників були обрані регіон проживання (на тлі спекулювань про меншовартість чи обраність тих або інших регіонів України в медіа), мова спілкування (на тлі медійного конструювання протиставлення української та російської мов), а також ставлення до Євромайдану (як ключової політичної події національного рівня протягом останнього року). Поряд з цим, уявним другу чи подрузі надавалися гендерні та вікові характеристики, приписувалося хобі (умовно інтелектуальне, активніше з залученням фізичних ресурсів та пасивне), а також комунікативні характеристики. Все це ми співставляли з соціально-демографічними даними щодо респондента, які заповнювались до початку блоку з віньєтками (комунікативні характеристики респондента ми оцінювали за блоком з 10 питань щодо екстраверсії-інтроверсії у методиці Big Five [18], інтерпретацію якої ми залишаємо за межами даної публікації). Саме таке співставлення дало змогу оцінити ступінь схожості респондента з його гіпотетичними друзями.

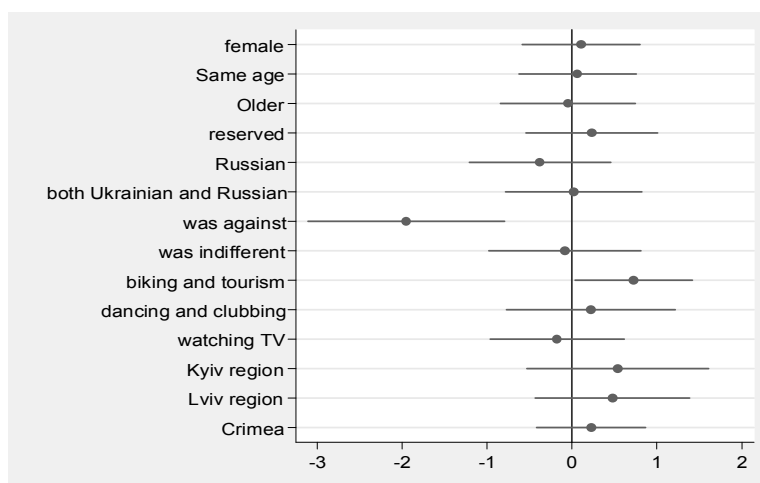
Основним методом аналізу була обрана множинна лінійна регресія, у моделі використовувався повний набір вимірів (всі статистичні процедури були реалізовані в пакеті STATA). Цікавим виявилось те, що не всі з виокремлених нами ознак мали вплив на вибір респондентів (табл 1). Зокрема, найбільш важливим виміром гіпотетичної дружби виявилось ставлення до Євромайдану. Звісно, ми гадали, що даний вимір буде значущим в контексті суспільно-політичної ситуації в Україні, однак не припускали, що він матиме чільне місце (тим більше, серед студентів факультету соціології). При цьому інтерпретація ставлення до Євромайдану і гіпотетичної дружби є такою: ймовірність подружитись з особою є вищою у випадку, якщо вона підтримувала події Євромайдану. Другим за важливістю чинником формування

Розділ 1. Історія, теорія та методологія соціології

дружнього ставлення стало хобі; при цьому позитивно впливають на дружбу «активні» хобі на кшталт туризму. В цілому, сила впливу факторів на залежну змінну відображена на рисунку 1.

Очевидним є вплив виміру "Ставлення до Євромайдану", тому відповіді респондентів були розділені на дві групи (ті, хто підтримували; ті хто не підтримували чи були байдужими). Важливо відмітити, що Євромайдан як явище завершився за півроку до початку даного опитування і був взятий радше як маркер політико-ідеологічної ангажованості особи. Результати такого поділу відображені на рисунку 2.

Отож, як ми бачимо, є суттєвий зв'язок між підтримкою Євромайдану респондентом та його вибором у друзі тих, хто підтримував Євромайдан (це характерно, зокрема, для групи «Supported», у групі «Not Supported» цей зв'язок не настільки виражений. Варто відмітити, що з даним розподілом на групи чітко фіксується різне сприйняття спілкування російською мовою – більш негативне у порівнянні зі спілкуванням українською серед прихильників Євромайдану, та більш позитивне серед тих, хто його не підтримував. Цікаво, що в зведеній регресійній моделі мовний чинник не фіксувався як значущий, тому отримані результати спонукають до проведення масштабнішого дослідження серед студентів (як з включенням ідеологічного чинника ставлення до Євромайдану, так і без нього). Зазначимо, що вплив ставлення до Євромайдану на установки щодо дружніх стосунків більш притаманний особам жіночої статі, ніж чоловічої. Втім, зважаючи, що у нашій вибірці було лише 5 представників чоловічої статі та 12 представниць жіночої (хоч це відповідає гендерному розподілу серед студентів факультету соціології), така теза потребує додаткової перевірки.

Рисунок 1. Графічне відображення регресійної моделі (залежна змінна ставлення до дружніх стосунків, незалежні змінні – вік, стать, регіон проживання, комунікативні якості, хобі, рівень підтримки Євромайдану, мова спілкування, регіон проживання)

Таблиця 1.

Результати побудови регресійної моделі (залежна змінна ставлення до дружніх стосунків, незалежні змінні - вік, стать, регіон проживання, комунікативні якості, хобі, рівень підтримки Євромайдану, мова спілкування, регіон проживання)

vig	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
2.sex	.1095598	.326572	0.34	0.742	-.5827419	.8018614
age						
2	.0664375	.3256152	0.20	0.841	-.623836	.756711
3	-.0449719	.37474	-0.12	0.906	-.8393852	.7494414
2.psych	.2351217	.3658933	0.64	0.530	-.5405374	1.010781
language						
2	-.3749315	.3921929	-0.96	0.353	-1.206343	.4564804
3	.0220887	.3792205	0.06	0.954	-.7818229	.8260003

euromaidan						
2	-1.948519	.546109	-3.57	0.003	-3.106218	-.7908192
3	-.0826258	.4225063	-0.20	0.847	-.9782991	.8130475
hobby						
2	.726576	.3256821	2.23	0.040	.0361607	1.416991
3	.2226503	.4691492	0.47	0.641	-.7719016	1.217202
4	-.1742408	.3715008	-0.47	0.645	-.9617873	.6133056
lregion						
2	.5393004	.5039751	1.07	0.300	-.5290791	1.60768
3	.4781579	.4290531	1.11	0.282	-.431394	1.38771
4	.226945	.3021161	0.75	0.463	-.4135126	.8674026
_cons	.2595395	.6301061	0.41	0.686	-1.076226	1.595305

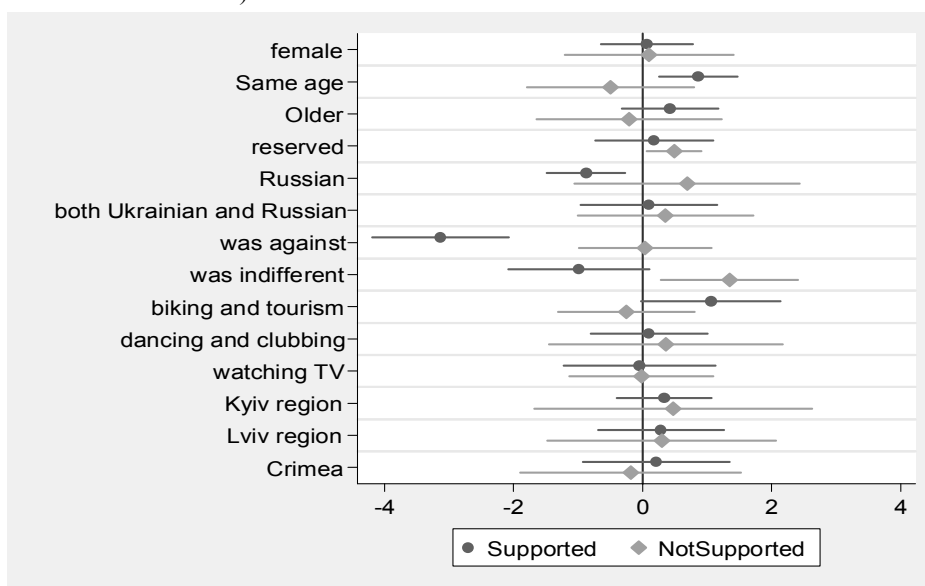
Linear regression

Number of obs = 170 F(14, 16) = 4.01 Prob > F = 0.0048

R-squared = 0.2763

Root MSE = 1.612

(Std. Err. adjusted for 17 clusters in id)

Рисунок 2. Графічне відображення регресійної моделі (залежна змінна ставлення до дружніх стосунків, незалежні змінні – вік, стать, регіон проживання, комунікативні якості, хобі, рівень підтримки Євромайдану, мова спілкування, регіон проживання), побудованої окремо для тих респондентів, які входили в групу підтримки Євромайдану (“Supported”) та тих респондентів, які входили в групу відсутності підтримки Євромайдану (“Not Supported”)

Водночас, іншою значущою ознакою у загальній регресійній моделі (рисунок 1) є хобі, зокрема, наявність активного способу проведення вільного часу (у нашому випадку – туризм і велоподорожі). Цей вимір є суттєво більш важливим для чоловіків, ніж для жінок. Окрім цього, ті респонденти, які мають дане хобі, більш негативно налаштовані щодо тих, хто не підтримував Євромайдан, причому дане налаштування характерне для обох статей.

Результати пілотного дослідження дають підстави для перевірки більш точно сформульованої гіпотези у масштабнішому дослідженні, зокрема, для встановлення ролі ідеологічного чинника ставлення до Євромайдану серед інших факторів впливу на дружні установки. Деяко здивувала відсутність значущості в побудованій регресійній моделі таких факторів, як вік, стать і комунікативні якості потенційного друга. З іншого боку, серед трьох запропонованих ідеологічних вимірів один з них (а саме «Регіон проживання») не виявив свою значущість як у зведених даних, так і в даних за різними групами, а інший («Мова спілкування») став важливий у групах, поділених за ставленням до Євромайдану. Очевидно, що чинник Євромайдану

виявився потужним ідеологічним інструментом конструювання повсякденності, і тим цікавішими можуть бути повторні «хвилі» опитування. У випадку збереження значущості ідеологічних чинників у певній соціальній групі (у нашому випадку – студентській) ми мусимо констатувати невтішний прогноз щодо об'єднувачих тенденцій у суспільстві і високий рівень ідеологічної ангажованості дружніх стосунків.

Отже, на основі огляду літератури та проведеного пілотного дослідження можемо зробити такі висновки:

1) дослідження з використанням віньєток є прикладом нетипової реалізації дослідницького завдання, яке орієнтоване на пошук латентних змінних, в тому числі у сенситивних темах. Завдяки цій нетиповості воно, гадаємо, може використовуватись і серед тих груп респондентів, які є традиційно небажаними у соціологічному дослідженні (зокрема, соціологи);

2) перевагою таких досліджень є можливість статистичного аналізу даних без залучення кількості респондентів, необхідної для репрезентативного опитування. Звісно, це зумовлює існування ряду методологічних пересторог, зокрема, щодо необхідності уваги до відбору не лише респондентів, а й стимульного матеріалу («віньєток»);

3) дослідження з використанням віньєток є перспективними для моделювання, прогнозування соціальних процесів (наприклад, збільшення ксенофобії чи зростання толерантності в певних соціальних групах). Це пов'язане з тим, що саме соціальні установки є маркером цілого ряду потенційних наслідків – згуртованості чи роз'єднаності у суспільстві, що є надзвичайно актуальним в умовах сьогоденної суспільно-політичної кризи в Україні;

4) у реалізації факторіального дослідження особливу роль відіграють ретельно продумані його теоретико-методологічні засади, адже саме на них ґрунтується кількість вимірів і рівнів аналізу, повний простір віньєток та процедури відбору – як віньєток, так і респондентів;

5) слід пам'ятати, що дослідження з використанням віньєток орієнтоване на оцінювання гіпотетичних, а не реальних ситуацій, а також на те, що у ньому є ризик когнітивного перевантаження респондента і, як наслідок, отримання невалідних даних.

Водночас, проведене пілотне дослідження виявило актуальність окреслених ідеологічних чинників у ставленні до дружніх стосунків серед студентів і виявило необхідність проведення подальшого їх дослідження (у тому числі, без включення ідеологічних факторів – для порівняльного аналізу). Безумовно, отримані дані свідчать і про необхідність подальших досліджень соціальних установок щодо дружніх стосунків у різних соціальних групах.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Смелзер Н. О компаративном анализе, междисциплинарности и интернационализации в социологии / Н. О. Смелзер // Социологические исследования, 2004. – № 11. – С. 3–12. 2. Девятко И.Ф. Причинность в обыденном сознании и в социологическом объяснении: контуры нового социологического подхода / И. Ф. Девятко // Социология: 4М, 2007. – № 25. – С. 5–21. 3. Lisa Wallander. 25 Years of Factorial Surveys in Sociology: A Review. *Social Science Research*, 2009. – № 38. – pp. 505–520. 4. Ksenia Gatskova. Distributive justice attitudes in Ukraine: Need, desert or social minimum? // *Communist and Post-Communist Studies*. – Volume 46. Issue 2. – pp. 227–241. 5. Thurman Q. S., Lam J., Rossi P. Sorting out the Cuckoo's Nest: a Factorial Survey Approach to the Study of Popular Conceptions of Mental Illness // *The Sociological Quarterly*, 1988. – Vol. 29. – №4. – pp. 565–588. 6. Віньєтка / Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://sum.in.ua/s/vinjjetka>. 7. Katrin Auspurg and Annette Jäckle (2012): First Equals Most Important? Order Effects in Vignette-Based Measurement. ISER Working Paper 2012–01. University of Essex: Institute for Social and Economic Research. 8. Ulrike Groemping. CRAN Task View: Design of Experiments (DoE) & Analysis of Experimental Data [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://cran.r-project.org/web/views/ExperimentalDesign.html>. 9. SAS Technical Papers: Marketing Research. KNOWLEDGE BASE / PAPERS [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://support.sas.com/resources/papers/tnote/tnote_marketresearch.html. 10. Rebecca G. Adams and Graham Allan (eds.): *Placing Friendship in Context*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 11. Vivi Bach Pedersen and Suzan Lewis. Flexible friends? Flexible working time arrangements, blurred work-life boundaries and friendship. // *Work Employment Society*, 2012. – № 26. – p. 464. 12. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер. 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 688 с. 13. Benjamin B. Wolman. Instrumental, Mutual Acceptance and Vectorial Groups // *Acta Sociologica*, 1958. – № 3: p. 19. 14. Sasha Roseneil and Shelley Budgeon. Cultures of Intimacy and Care beyond 'the Family': Personal Life and Social Change in the early 21st century // *Current Sociology*, 2004. – № 52. – p. 135. 15. Harry Blatterer. Friendship's freedom and gendered limits // *European Journal of Social Theory*, 2013. – № 16. – p. 435. 16. Michael Windzio and Matthias Wiggins. Religion, friendship networks and home visits of immigrant and native children // *Acta Sociologica*, 2014. – № 57. – p. 59. 17. Kevin Borgeson and Robin M. Valeri. The Enemy of My Enemy Is My Friend // *American Behavioral Scientist*, 2007. – № 51. – p. 182. 18. Блок питань щодо оцінки рівня екстраверсії-інтраверсії за методикою Big Five [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.gesis.org/uploads/media/BFI10_en.pdf.